

ӘОЖ 332.334.2

Амиржанова Д.

Қазақ ұлттық аграрлық университеті

ЖЕР РЕСУРСТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ШАРТТАРЫ

Аннотация

Мақалада ауыл шаруашылық жерді пайдалану мәселелері және олардың элементтері қарастырылған. Жерді пайдаланудың тиімділігі, аумақты ұйымдастыру және жер шарында жер пайдаланудың негізгі типтері мен топтары қарастырылған. Агроценоздардың өнімділігіне және оның оңтүстік қара топырақ аймағында соңғы он жылдағы жердің сапасына тәуелділігіне талдау жасалды.

Кілт сөздер: жерді пайдалану, жерді пайдалану факторлары, жерді пайдаланудың тиімділігі, аумақты ұйымдастыру, жерді пайдаланудың негізгі типтері, жерді ұтымды пайдалану.

Кіріспе

Топырақтың құнарлылығын сақтау және арттыру мәселесі олардың жай-күйінің күрт нашарлауына және антропогендік тозудың өсуіне байланысты өзекті мәселеге айналуға. Дала аймағы топырағының жыртылғандығы ландшафттық-экологиялық тепе-теңдіктен асатын өте жоғары дәрежесі салдарынан елдегі егіншіліктің одан әрі дамуы оның құрылымын жетілдірумен және қарқындыландыру құралдарын неғұрлым кең пайдалану арқылы анықталады [1].

Қазақстандағы экологиялық проблемалар көп факторлы, топырақ пен өсімдіктердің бұзылуы табиғи және антропогендік себептермен туындауы мүмкін.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Аграрлық сектор күрделі, ашық, динамикалық дамушы, көп деңгейлі және көпсалалы жүйені білдіреді және ең алдымен, басқарылмайтын табиғи жағдайлармен және маусымдық өндіріспен байланысты өндірістік процестердің ерекшеліктерінен көрінеді. Бұл ретте бұл жүйенің маңызды қасиеттері мен қабілеті, ең алдымен, жер ресурстарын тиімді пайдалануға, шаруашылық қызметінің тиімділігінің экологиялық қауіпсіздік пен әлеуметтік бағдардың ұтымды үйлесуіне бағытталған қойылған тапсырмалар мен мақсаттарды орындау сақталуы тиіс [2].

Ауыл шаруашылық жер пайдалану бағалау бірлігі ретінде белгілі бір кеңістіктік сипаттамалары: шекаралары, конфигурациясы, ауданы, орналасқан жері, сондай-ақ табиғи жағдайлары, сапалық сипаттамалары, пайдаланудың құқықтық режимі, шаруашылық қызметтің ерекшеліктері бар жер алабын білдіреді. Жерді пайдалану экономикалық, табиғи, экологиялық, техникалық, әлеуметтік, құқықтық мазмұнға ие, сондай-ақ жер ресурстарын пайдалану және қорғау сипатын білдіреді [3].

Нәтижелер мен талқылаулар

Еңбекшіқазақ ауданының жерлерін пайдалану сипаты мен қарқындылығы жерді пайдалану шегінде 829660 га құрайды.

Жайылым жерлерін 23 га және тәлімі егістік жерлерін 2 га азайту есебінен ауыл шаруашылығы алқаптарының ауданы 25 га азайды. Оларды бұзылған жерлерге ауыстырып, 651301 га болды.

Суармалы жерлердің жалпы ауданы 94268 га құрайды. Суармалы егістік жерлердің ауданы тыңайған жерлерге ауыстырумен байланысты 517 га азайды. Тыңайған жерлер өткен жылмен салыстырғанда егістік жерлерінен 517 га, көпжылдық екпелер 9408 га, шабындық - 378 га, суармалы жайылым - 1742 га ауыстыру есебінен көбейді.

Аудан бойынша ауыл шаруашылығына арналмаған алқаптар 178359 га құрайды. Оларға орман алаңы, ағаш-бұталы екпелер, жерасты сулары, батпақтар, құрылыс, жолдар, көшелер және алаңдар астындағы жерлер, бұзылған жерлер, сондай-ақ, жыралар және басқа да қолайсыз жерлер жатқызылады [4].

Антропогендік әсер топырақта қазірдің өзінде жүретін табиғи процестердің жылдамдығын күрт өзгертуге немесе жаңадан пайда болуға жағдай жасайды. Топырақтарда тек адам қызметі нәтижесінде туындаған антропогендік процестер (табиғи топыраққа тән емес) өте сирек байқалады [5].

Аудан жерлерін пайдалану алқаптар құрамымен, экологиялық жағдаймен, жергілікті жердің рельефімен, құқықтық режимімен, шектеулер мен ауыртпашылықтармен анықталады. Ірі кәсіпорындар жағдайында мұндай әртексілік ерекше шешімді талап етеді.

Ауданның климаты жерді пайдаланудың негізгі түрлері болып табылатын мәдени өсімдіктер мен мал шаруашылығының экологиялық-географиялық параметрлерімен анықталған.

Топырақ жамылғысы бүлінген антропогендік фактордың әсерінен қазіргі заманғы топырақ жамылғысы зардап шекті, жердің жоғарғы құнарлы қабаты жойылды.

В.М.Фридланд [6] «топырақ» терминінде дамыған генетикалық горизонттары бар толығымен дамыған топырақ ғана емес, сонымен бірге горизонттары өте нашар көрінетін дамымаған жерлерді де қамтиды. Ол топырақтың беткі қабаттарының топырақтарының жіктелуін, сондай-ақ топырақтың қайта өңделген және жасанды жинақталған функцияларын жатқызады.

Экологиялық-генетикалық принцип бойынша Қазақстандық топырақты топтастыру кезінде техногенез жағдайында қалыптасқан антропогендік заттар туралы емес, суармалы және өңделген топырақ топтары жүйеленбеген.

Зерттеулер антропогендік топырақтардың негізгі диагностикалық факторлары морфологиялық белгілер-профильдер болып табылатынын көрсетті.

1-сурет. Еңбекшіқазақ ауданындағы су және жел эрозиясы

Қорытынды

Ауданда қарқынды жерді пайдалану табиғи жайылымдардың кептелуіне, топырақтың дефляция мен су эрозиясының ықпалымен дамитын эрозияға ұшырауына әкелді. Жаңбыр мен еріген қардың күшті ағыны бірте-бірте тереңдеп сайлар мен жыраларға айналатын егіс алқаптарында атыз бен шұңқырдың пайда болуына алып келді.

Су ағындары топырақтың құрамындағы қарашіріндіні төмендете отырып ең құнарлы қабатын шайып түсті. Дефляция мен су эрозиясы топырақ құнарлылығын айтарлықтай жоғалуын туғызды.

Топырақ құнарлылығын сақтау үшін беткей бойына көлденең жырту, топырақты қорғайтын егіс алқаптарын және буларды (егілмеген егістік) кезекпен ауыспалы егістерді енгізу қажет, қауіпті су ағынын ұстап, эрозияға қарсы күрес болатын және олардың өсуін тоқтататын жыралардың шыңына тоғандардың құрылысын салу керек. Егінді қорғайтын орман жолақтарын отырғызу үлкен рөл атқарады (1-сурет).

Жер ресурстарын ұтымды пайдаланудың негізгі бағыттарын мынадай ұзақ мерзімді мақсаттармен анықтауға болады:

- экологиялық балансты қолдауға қабілетті ерекше қорғалатын аумақтарды тұрақтандыру жүйесін құру арқылы табиғи ортаны тұрақтандыру;
- жерлердің тозуын болдырмау;
- тиімсіз шаруашылық қызмет пен тозудан жоғалған жер алқаптарының қасиеттері мен сапасын қалпына келтіру;
- ресурс үнемдеуші технологияларға және жерлердің шаруашылық пайдалануының жүйелеріне көшу.

Осылайша, жерді пайдаланудың тұрақты әлеуметтік-экономикалық негізін қамтамасыз ету үшін халықтық-шаруашылық және шаруашылық тиімділік көрсеткіштері өзара байланысты болуы тиіс.

Әдебиеттер

1. Сулин М.А. Землеустройство сельскохозяйственных предприятий. – Санкт-Петербург, 2002. – С.25-43.
2. Почвоведение: Учебник в 2 частях//Под ред. В. А.Ковды, Б. Г. Розанова. Ч. 2. – М.: Высшая школа, 1998. – С.262-312.
3. Гендельман М.А., Крыкбаев Ж.К. Научные основы землеустройства и кадастра: Учебник. - Астана: Фолиант, 2004. – С.53-58.
4. Герасимова М.И., Караваева Н.А., Таргульян В.О. Деградация почв: методология и возможности картографирования // Почвоведение. 2000.№3. С.358-365
5. Сводный аналитический отчет о состоянии и использовании земель Республики Казахстан за 2016 год. Астана.

Амиржанова Д.

ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ И УСЛОВИЯ ИХ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены и раскрыты вопросы сельскохозяйственного землепользования и их элементы. Рассматриваются вопросы эффективности использования земли, организация территории и основные типы или группы землепользования на земном шаре. Приведен анализ продуктивности агроценозов и ее зависимость от качества земель за последние десять лет в зоне южных черноземов.

Ключевые слова: землепользование, факторы землепользования, эффективность использования земель, организация территории, основные типы землепользования, рациональное использование земель.

Amirzhanova D.

LAND RESOURCES AND CONDITIONS FOR THEIR RATIONAL USE

Anotation

The article deals with and discusses agricultural land use issues and their elements. The issues of the effectiveness of land use, the organization of the territory and the main types or groups of land use on the globe are considered. The analysis of the productivity of agrocenoses and its dependence on the quality of land over the last ten years in the zone of southern humus are presented.

Key words: land use, land use factors, land use efficiency, territorial organization, main types of land use, rational land use.

УДК 502.656

Арыстанова А., Козыкеева А.Т., Мустафаев Ж.С.

Казахский национальный аграрный университет, Алматы

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГИДРОГЕОХИМИЧЕСКОГО РЕЖИМА ВОДОСБОРА БАСЕЙНА РЕКИ ЖАЙЫК

Аннотация

На основе информационно-аналитических материалов РГП «Казгидромет» и Государственного гидрологического института Российской Федерации определены особенности формирования и функционирования водосбора бассейна трансграничной реки Жайык в условиях антропогенной деятельности.

Ключевые слова: трансграничная река, гидрология, гидрогеохимия, формирование, функционирование, оценка, режим, водный объект, экосистема.

Актуальность

Одним из приоритетных направлений рационального использования водных ресурсов трансграничных рек является совершенствование действующих и развитие новых принципов и методов оценки состояния водных объектов и экологического нормирования всех видов антропогенных воздействий с целью сохранения экологической продуктивности и устойчивости природной системы.

Естественный количественный состав и структура речных экологических систем взаимосвязаны с естественной межгодовой и внутригодовой гидрологической изменчивостью, поскольку формируют основные экологические условия для среды обитания биологической среды. При этом гидрологический режим речного стока поддерживает экологическую целостность речных экосистем, а также косвенно определяет качество воды, то есть гидрогеохимического режима речных бассейнов. Антропогенная деятельность на водосборной территории речных бассейнов, в том числе регулирование речного стока, приводит к количественному истощению водных ресурсов, экологической деградации речной экосистемы и потере биологического разнообразия, что приводит к потере экологической устойчивости, особенно в низовьях рек.

Количественное истощение водных ресурсов наносит природным и хозяйственным комплексам большой экологический и экономический ущерб, нарушает устойчивость